

Törés után

Kamaszkorú fiúk játszanak a gyermekotthon udvarán: játékkockákból építenek várat, sipoló gumijátékokat nyomogatnak, kisautót húznak-tolnak és burrognak hozzá. Az arcukon földöntúli boldogság: szívvel-lélekkel játszanak. Az avatatlan szemlélő döbbenet figyelni ezeknek a majdnem-felnőtteknek a tevékenységét — számára érthetetlen, megfoghatatlan dolog történik itt. Ezeket a játékszereket kics csoportos óvodások kezében természetesnek találná — de így?! Megdöbbenése csak fokozódik, mikor azt is felfedezi, hogy ezek a fiúk nem Verne, May Károly meg Cooper könyveit bújják, hanem belefeledkezve egymás után tízszer is képesek levétíteni maguknak a **Jancsi és Juliska, Piroska és a farkas** meg a **Hófehérke és a hét törpe** című színes diafilmeket, és legalább úgy örülnek neki, mintha az óvónéni vetítené és magyarázná nekik, ők pedig az első évet tölténék az óvodában...

A gyermekek játékát napjainkban már könyvtárra menő szakirodalom vizsgálja. Tanulmányozták a gyermekek életében betöltött szerepét, sokféle módon megpróbálták osztályozni a gyermekjáték számtalan formáját, tisztázni próbálták a valóság és a képzelet közötti összefüggést a gyermekek játékában; a gyermekek jogairól kiadott ENSZ-nyilatkozat olyan irányzatokat is meghatároz, amelyek a társadalomra nézve károsak, és ezeket a játékszerek felelős tervezésénél nem lenne szabad figyelmen kívül hagyni. Pszichológusok, szociológusok, nevelők, játéktervezők foglalkoznak a játék problémáival, a legkülönbözőbb szempontokból közelítve meg a kérdést, felmérések sora szolgáltatja a legelterjedtebb eredményeket. Valamiben azonban mindnyájan egyetértenek: napjainkban sokkal inkább, mint bármikor ezelőtt, a gyermekjátékok vizsgálata rendkívül fontos a társadalom számára. A világszerte gyorsuló ütemű urbanizáció nemcsak a felnőttek világában okozott zavarokat, a gyermekek fejlődésében is veszélyeket jelent. A falu világa valamikor egységes egészet jelentett, amiben mindennek megvolt a maga jól meghatározott helye; a gyermekek életét, játékát, munkáját pontosan meghatározott szabályok írták elő — ezeknek megszegésére pedig szinte soha nem került sor. Apáról fiúra szállt mindaz, amit a gyermeknek tudnia kellett; a gyermek ugyanúgy, ugyanolyan játékszerekkel játszott, mint szülei, természetes módon, a legközvetlenebb úton nőtt bele a felnőttek világába. Úgyszólván csecsemőkora óta részese volt a felnőttek életé-

„Az ember valamennyi állapota közül épp a játék és csak a játék az, ami teljessé teszi őt“

(Friedrich Schiller: Az esztétikai nevelésről)

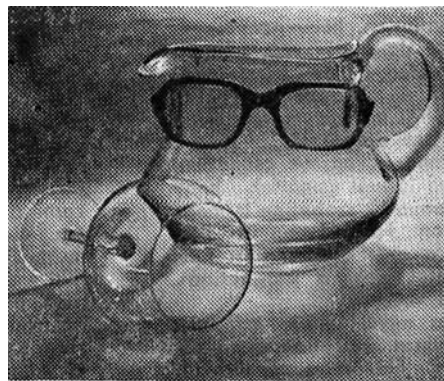
nek: látta, megfigyelte, részt vett benne. A falun élő gyermekek mindig dolgoztak, játékaiknak pedig legfőbb funkciója a felnőtt életre való előkészítés volt. Játékszereiket szülei vagy ők maguk készítették, a játékról való tudás és a házilag készített játékszerek használati módja öröklődött. Igaz ugyan, hogy ezeket a gyermekeket csak alacsony szintű és egyoldalú kulturális impulzusok érték, az egyéb élet- és munkalehetőségek hiányának következtében pedig egyoldalú és szűk világszemlélet örökösei voltak; de ez mégiscsak pontos szabályokkal körülírt egységes egész volt, amiben nem okozott gondot a tájékozódás, az eligazodás.

A hagyományos falusi környezetből való kiszakadás olyan törést idéz elő a felnőttek és gyermekek életében egyaránt, amelyet még a második, sőt talán a harmadik nemzedék is megérez. Gyökeresen megváltozik a gyermek élete, megközelítőleg sem dolgozik annyit, mint falusi környezetben, játékaik fő szerepe pedig a szórakozás és örömszerzés. A városi környezetben teljes egészében nem képes eligazodni. Hiába éri sokkal több kulturális hatás, képtelen azok teljes értékű befogadására.

(A környezetváltásnak ez a szelidebb esete is komoly zavarokat idéz elő a gyermek életében. Azt, gondolom, nem kell bizonygatnunk, hogy a gyermekotthonban kerülés ténye legtöbbször a gyermek lehetséges fejlődési rendellenességeinek nem ilyen, hanem ennél sokkal súlyosabb eseteivel függ össze. Nyilvánvaló, hogy a játékkultúra zavarai is súlyosabbak ennél.)

A szakirodalom a főbb tartalmak, nevelési funkciók és a specifikus tevékenységi sémák lényeges tudajdonságai alapján osztályozza a legfontosabb és leggyakoribb játékfajtákat. Fő csoportok: funkciójátékok, építőjátékok, szabályjátékok, szerepjátékok, didaktikai játékok.

A didaktikai játékok nagyon fontos játék-kategóriát alkotnak, de — tevékenység-sémájuknak megfelelően szemlélve — valójában nem alkotják a játék speciális és önálló típusát. Megtalálható közöttük az előbb felsorolt valamennyi játéktípus, de ezeket a játékokat céltudatosan bizonyos nevelési célokra alkalmazzák.

MARTIN GYULA

Üres formák

A gyermekek játékanak fejlődésére eléggé szabályos lépcsőzetes sorrend jellemző, de világosan elválasztható, lineáris összefüggés a különböző korcsoportok között nem mutatható ki. „**A fejlődés adott esetben elért szintje elsősorban nem a biológiai életkortól függ, hanem igen nagy mértékben a konkrét életkörülmények határozzák meg.**“ (Otto Karlheinz: **Pszichológiai fejlődési alapok és a gyermekek játékviselkedésének speciális jellemzői: Kreativitás és hagyomány.**)

Az idézett megállapítás kiinduló példánkhoz vezet vissza, segítségünkre szolgál a gyermekotthonban élők viselkedésének értelmezésében.

A normális körülmények között felnövő gyermekek nevelése társadalmilag, intézményesen megtervezett módon történik. Bölcsődékben, napközi otthonokban, óvodákban szakképzett nevelők irányítják a gyermekek játékait, gondos figyelemmel kísérve fejlődésüket, az egyes játéktípusokat olyan didaktikai játék-harmóniába csoportosítva, hogy az említett fokozati sorrendet követve, szórakozva tanuljanak meg sok fontos dolgot a gyermekek. Ennek ellenére a gyermekek játékkultúrája óriási különbségeket mutat. Befolyásolja a különbségeket a szülők végzettsége, a lakás és a környezet (városi lakótelep, udvaros, kertés lakás, falusi környezet stb.), a szülők anyagi helyzete, az, hogy több gyermek van-e a családban vagy csak egyetlen egy... és nagyon hosszasan folytathatók tovább az okok felsorolását.

A különbségek meglete természetes, és nem feltétlenül káros jelenség. A gyermek személyiségfejlődése szempontjából fenyegető veszélyt jelenthet viszont, ha a nem megfelelő konkrét életkörülmények következtében a gyermek játékanak fejlődése nem vezet keresztül a felsorolt fokozati sorrenden, ha a gyermeknek nincs lehetősége az arra legmegfelelőbb korban annyit és úgy játszani, ahogy a vele egyidősek legtöbbje játszik. Ilyenkor a gyermek játékkultúrájának rendellenességei kétségtelenül bekövetkeznek, és a személyiségfejlődésre nézve mindenképpen káros hatást gyakorolnak.

Kiinduló példánk a legszélsőségesebb esetét

mutatja a játék-kultúra zavarainak. Tizenöt-tizenhat éves gyermekek, akiknek élete nem folyt normális körülmények között, akik kényszerűségből és túlságosan későn kerültek gyermekotthonba, akik több szempontból is hátrányos helyzetűek, nemcsak szellemi fejlődésük, iskolai előmenetelük terén kerültek hátrányos helyzetbe hasonló korú társaikkal szemben, de játékaik fejlődésében is évekkal maradtak le mögöttük. Kisgyermek korukban legtöbbjük nem is látott olyan játékot, ami a többi gyermek számára természetes volt; ha néha mégis hozzájutottak, akkor az törékeny, rossz minőségű, használhatatlan volt (mintegy szemléltetője, tárgyi kifejezése a gyermeki személyiség alábecsülésének). Az ilyen játékok használata csak erősíthette bennünk az amúgy is fejlődésnek induló alapvető viselkedésmódot: a környezettel szembeni közömbös vagy agresszív magatartást.

Az óvodáskorúakra jellemző játékok vagy egymás játékaiknak sztereotíp, szinte járványszerű lemásolása, utánzása — ha valaki parititát készít, akkor rövid időn belül mindenki, ha nyilat, akkor azt, ha beáll a kutya-, galamb- vagy nyúltartás „járványa“, akkor mindent hajlandók odaadni érte, csak hozzájuthassanak az óhajtott állathoz, amit hosszú időn keresztül dédelgetnek; egészen addig, amíg egy új játék nem jön divatba — mindezek a rekompenzálásnak, a gyermekkor meg nem élt játékaik bepótolásának megdöbbentő, szomorú, de károsnak, ellenszenvesnek, agresszívnek nem nevezhető kísérletei.

Vannak azonban olyan megnyilvánulásaik is, amelyek a beilleszkedésre való képtelenséget példázzák. Szűknek érzik maguk körül a helyet, nem képesek semmiféle társas tevékenységbe bekapcsolódni, egyedüllétre lenne szükségük, a megfigyelést, gondolkodást elősegítő, otthon megszokott egyedüllétre, ám új környezetük ezt nem biztosíthatja számukra. A gyermekotthonba utalásuk idején már meglévő közömbös és agresszív viszonyulás ilyenkor még fokozódhat.

A beilleszkedésre való képtelenség leginkább a szabályjátékok esetében érződik. A kamaszok képtelenek a vereség elviselésére. (Talán éppen azért, mert előző életükben egyetlen élményük a

kudarccal, a csalódással, a kiábrándulással volt.) Számtalan esetben fejeződik be vereséggel a labdajáték. A szabályok előírta módon el kellene viselni a vereséget, de az erre képtelenek végső esetben vállalják a játék felbomlását, értelmetlenné válását, és csalással vagy ököljog alapján akarnak győzelemhez jutni.

Olyan játéktárgyakhoz jutva, amelyekkel szerkesztési játéktevékenységeket folytathatnának, gyakran játékrombolókká válnak. Úgy rombolnak, törnek-zúznak, hogy mozgásuk, viselkedésük a funkciójátékokat végző kisgyerekekre emlékeztet — a valóságos dolgok különböző minőségeire vonatkozó ismereteik még túlságosan alacsony fokúak; számukra feloldhatatlannak tűnő konfliktus-helyzetbe kerülnek, mert elképzelt céljukat nem tudják azonnal, maradéktalanul, kitérők és kiegészítő tevékenységek nélkül elérni. Kisgyermek-korukban inkább képesek lettek volna az ilyen konfliktus-helyzetek feloldására, de akkor nem adódott számukra ilyen helyzet.

Szerepjátékban a játéktevékenység gyakran megszakad, értelmetlenné válik, mert a szabályszegés minduntalan bekövetkezik. A játékfegyelem hiányán kívül a felnőtt-szerepek ismeretének különböző foka, véleményeik ellentétessége is a játék felbomlásához vezet.

A szellemi erőfeszítést igénylő szabályjátékokat nem szeretik, csak az olyanokat, amelyeket szellemi energiabefektetés, megerőltetés nélkül, elemi szabályokkal lehet a végtelenségig játszani, és a véletlen szerencse eredményeként gyakran érezhetik a nyereség kielégülését. A vereséget még ilyen elemi szintű szabályjátékban is csak nagyon nehezen tudják elviselni, a csalási kísérlet és az ököljog érvényesítése itt is gyakran megjelenik.

A felsorolt gyermekotthoni példák kétségtelenül szélsőséges esetei a játékkultúra zavarainak, olyan rendellenességeknek, amelyek — szerencsére — a gyermekek nagyon szűk csoportját jellemzik. A szélsőségesen deviáns magatartás mélyreható vizsgálata azonban — mint az élet bármely területén — a játék esetében is feltétlenül fontos lenne. Elsősorban a nevelés látná hasznát.

TÚROS ENDRE